

Jelena Barić Antonić

Ugostiteljska škola Opatija

Eugena Kumičića 14, HR-51410 Opatija

jelenabarić85@gmail.com

Povratak u *Abbaziju* – revitalizacija opatijske turističke djelatnosti u prvim godinama talijanske uprave

Prethodno priopćenje | Preliminary communication

UDK 338.48(497.572Opatija)(091)

DOI 10.32728/h2023.03

Primljeno | Received: 28. V. 2023.

Izvadak

U radu se istražuju promjene u turističkoj djelatnosti Opatije nakon Prvoga svjetskog rata i ulaska toga područja u sastav talijanske države. Analizira se odnos nove vlasti prema turističkome razvoju pograničnoga područja od svršetka rata do jeseni 1922., kada fašisti dolaze na vlast u Italiji. Svrha rada je objasniti početne aktivnosti talijanske uprave u obnovi opatijskoga turizma te uočiti glavne prepreke koje su utjecale na početne aktivnosti u obnovi djelatnosti i na smanjenje turističkoga prometa. Činjenice su iznesene na temelju istraživanja i analize dostupnih arhivskih materijala te hrvatskoga i talijanskoga tiska s početka dvadesetih godina 20. stoljeća, kao i literature koja obrađuje navedeno razdoblje, prostor i tematiku.

Excerpt

The paper explores the changes in the tourism industry of Opatija after the First World War and the joining of the area to the Italian state. The relationship of the new government towards the development of tourism in the border area from the end of the war to the autumn of 1922, when the fascists rose to power in Italy, is analysed. The purpose of the paper is to explain the initial activities of the Italian administration in the restoration of tourism in Opatija and to identify the main obstacles that influenced the initial activities in the restoration of the industry and the reduction of traffic in tourism. The facts are presented on the basis of research and analysis of available archival materials and Croatian and Italian press from the beginning of the 1920s, as well as literature that deals with the forementioned period, space and topic.

Ključne riječi: Opatija, turizam, međuratno razdoblje, talijanska uprava, fašizam, Italija, Prvi svjetski rat

Key words: Opatija, tourism, interwar period, Italian administration, fascism, Italy, First World War

Uvod

Opatija je prije svjetskoga sukoba bila jedno od najpoznatijih lječilišta u Austro-Ugarskoj Monarhiji i rado su je posjećivali pripadnici bogate aristokracije i članovi europskih vladarskih kuća. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća stekla je veliku popularnost i uslijedio je nagli razvoj nekada seoskoga primorskog područja. U kratkome razdoblju izgrađeni su brojni hoteli, pansioni, vile, sanatoriji i ostali objekti za smještaj gostiju.¹ Početkom Prvoga svjetskog rata nestalo je turističkoga prometa, a opatijski smještajni objekti postaju mjesta za oporavak ranjenih vojnika i oboljelih od tuberkuloze,² čime gube svoj nekadašnji sjaj i svoju raskoš.

Ulazak opatijskoga područja u novu državu označio je početak mnogih promjena na gospodarskome, političkome i društvenome polju pa tako i u turističkoj djelatnosti. Talijani nasljeđuju zapuštenu opatijsku privredu i uništene zgrade koje su čekale obnovu i nove posjetitelje.³ Tih je godina i turizam na području tadašnje Italije doživio velike promjene jer je država prvi put pokazala interes za preuzimanjem nadzora nad razvojem turističke djelatnosti i prepoznala njezinu važnost za punjenje državne blagajne. U poslijeratnoj Italiji glavnu riječ o pitanju turizma vodilo je državno tijelo *Ente nazionale per l'incremento delle industrie turistiche* (ENIT), osnovano 1919., kojim je upravljalo Ministarstvo za industriju, trgovinu i rad. Na samome početku svojega djelovanja ENIT je krenuo s kupnjom zapuštenih i izgradnjom novih hotela te ostalih smještajnih objekata. Radi objavlivanja Općega registra hotela u Italiji, započelo je popisivanje svih postojećih hotela.⁴ Za opatijsko je područje to značilo novu nadu i priliku za obnovu lječilišta, povrata gostiju te oporavak gospodarstva.

1 Turistički kapacitet Opatije 1913. obuhvaćao je desetak velikih hotela, 44 pansiona, 83 vile, 12 sanatorija, 5 kupališta i kinodvorana. Dragan Zec, „Arhitektura i turizam Opatije“, *Zbornik okruglog stola na temu Stopedeseta obljetnica turizma u Opatiji*, Opatija 1994., 51.

2 Amir Muzur, *Kako se stvarala Opatija: prilozi povijesti naseljavanja, grada i zdravstvenog turizma*, Opatija 1998., 111.

3 Boris Zakošek, *Opatijski album – dugo stoljeće jednog svjetskog lječilišta* (dalje: *Opatijski album*), Rijeka 2005., 88.

4 Antonio Ripoli, *Fascismo e turismo*, Campobasso 2006., 38.

Ciljevi su rada opisati promjene u turističkoj upravi nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije i početka talijanske okupacije, uočiti početne aktivnosti talijanske turističke uprave u obnovi opatijskoga turizma, kao i glavne prepreke koje su utjecale na smanjenje broja posjetitelja. U radu se posebno obrađuju političke i upravne promjene u prvim poslijeratnim godinama radi razumijevanja procesa tranzicije vlasti i konteksta unutar kojega se odvijala obnova turističke djelatnosti. Također, donose se podaci o opatijskome stanovništvu i njegovu djelovanju i stavu prema obnovi turističke djelatnosti u izmijenjenim okolnostima jer je opatijsko područje bilo specifično po svojem višenacionalnom stanovništvu, među kojim je bilo puno vlasnika smještajnih objekata i aktivnih sudionika u radu lječilišta.

Sastav stanovništva te politička i upravna situacija u Opatiji u prvim poslijeratnim godinama

Završetak Prvoga svjetskog rata za opatijsko je područje značio uspostavu talijanske okupacijske vlasti i brojne promjene na društvenome i gospodarskome planu.⁵ Primirje između pobjedničke Italije i poražene Austro-Ugarske potpisano je 3. studenoga 1918., što je značilo povlačenje austro-ugarske vojske⁶ te preuzimanje lokalne vlasti od strane talijanske vojske.⁷ Već sljedećega dana, 4. studenoga, u Opatiju je pristao talijanski ratni brod *Acerbi*, a nakon provedenih pregovora o ustroju nove vlasti, 13. studenoga ukinuto je nakratko uspostavljeno Narodno vijeće pod vodstvom odvjetnika Ivana Pošćića te je uspostavljena talijanska vlast sa sjedištem u Voloskome.⁸ Do kraja 1918. općinom pod nazivom *Comune di Volosca – Abbazia*, odnosno *Municipio di Volosca – Abbazia*⁹ upravljao je hrvatski odvjetnik i političar

5 Davorin Rudolf, „Povijesni tijek uspostavljanja državne granice između Republike Hrvatske i Talijanske Republike“ (dalje: „Povijesni tijek uspostavljanja državne granice“), *Problemi sjevernog Jadrana*, 12, 2013., 11; Ferdo Čulinović, *Riječka država – od Londonskog pakta i Danuncijade do Rapalla i aneksije Italiji*, Zagreb 1953., 1-17.

6 Rudolf, „Povijesni tijek uspostavljanja državne granice“, 10.

7 Milivoj Korlević, „Uprava i sudstvo u Istri od 1918. – 1945.“ (dalje: „Uprava i sudstvo u Istri“), *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, 2, 1954., 20.

8 Domenico Costantino, *Abbazia e la Riviera nella prima ora. Memorie di uno squadrista* (dalje: *Abbazia e la Riviera nella prima ora*), Fiume 1936., 11; Oleg Mandić, „Opatija između dva rata“, *Liburnijske teme*, III, 1978., 21; Petar Strčić, „Liburnijska Istra u hrvatskom nacionalnom pokretu u XIX. i XX. stoljeću s posebnim osvrtom na Volosko“ (dalje: „Liburnijska Istra u hrvatskom nacionalnom pokretu“), *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, II/III, 2007./2008., 83.

9 Boris Zakošek, *Grad muzej – povijest opatijske vlasti*, Opatija 2006., 15.

Andrija Stanger.¹⁰ Nakon uspostave talijanske okupacijske vlasti nisu se mijenjali postojeća administrativno-teritorijalna podjela i uredi.¹¹ Za neka- dašnje Austrijsko primorje korišten je naziv Julijska Venecija (talijanski naziv *Venezia Giulia*, slovenski i hrvatski naziv Julijska krajina)¹² s Trstom kao upravnim i administrativnim središtem. U siječnju 1919. osnovan je Središnji ured za nove pokrajine Kraljevine (*Ufficio centrale per le nuove province del Regno*) i na mjesto vojnih namjesnika postavljeni su vrhovni civilni povjerenici.¹³

Na opatijskome području vladala je napeta i nesigurna atmosfera zbog nedefiniranih državnih granica. Talijanska okupacijska vlast započela je proces talijanizacije u vrijeme dok se službeno nisu odredile granice, a radi pripreme terena za olakšan ulazak područja u granice talijanske države. Stoga su uvedene mjere pojačanoga nadzora nad eventualnim prototalijanskim aktivnostima i vlasti sumnjivim pojedincima među domaćim stanovništvom. To je rezultiralo iseljavanjem dijela hrvatskoga i slovenskoga stanovništva s opatijskoga područja.¹⁴ Poduzete su i konkretne mjere u progonu neistomišljenika pa su do kolovoza 1919. na opatijskome području internirana ukupno 104 muškarca.¹⁵

Nakon potpisivanja Rapalskoga ugovora u studenome 1920. definirana je granica između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije te je okupirano područje službeno postalo dijelom talijanske države.¹⁶ Vojni namjesnici

10 Andrija Stanger (Štanger) (1853. – 1934.) bio je hrvatski odvjetnik i političar iz Voloskoga te član Hrvatsko-slovenskoga političkog društva, a nakon toga Političkoga društva za Hrvate i Slovence u Istri. Dužnost načelnika općine Volosko obnašao je od 1895. do 1918. godine. Djelovao je i kao zastupnik u Pokrajinskome saboru u Poreču. Zaslužan je za uvođenje hrvatskoga jezika u općinu Volosko te promicanje hrvatske kulture. Godine 1914. izazvao je incident kada je pozdravni govor talijanskomu ministru vanjskih poslova održao na hrvatskome jeziku. <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2406/stanger-andrija> (29. 8. 2023.).

11 Ivan Jeličić, „To Ensure Normal Administrative Order, and for the Population’s Greater Comfort? Aspects of Post-war Transition in the Political District of Volosca-Abbazia/Volosko-Opatija“ (dalje: „To Ensure Normal Administrative Order“), *Südost-Forschungen*, 79, 2020., 101.

12 Peter Mikša – Matija Zorn, „Rapalska meja – četrt stoletja obstoja in stoletje dediščine“ (dalje: „Rapalska meja“), *Nečakov zbornik: Procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja*, ur. Kornelija Ajlec – Bojan Balkovec – Božo Repe, Ljubljana 2018., 606.

13 Darko Dukovski, *Fašizam u Istri: 1918. – 1943.*, Pula 1998., 24.

14 Jeličić, „To Ensure Normal Administrative Order“, 110, 112.

15 Isto, 108.

16 Dogovor je postignut u Italiji u mjestu Santa Margherita Ligure, blizu Rapalla. U sastav Kraljevine Italije ušli su Trst, Gorica, Gradiška, dio Kranjske i dio Koruške, Istra (osim općine Kastav), grad Zadar, otoci Cres, Lošinj, Lastovo i Palagruža. Mikša – Zorn, „Rapalska meja“, 606; Dukovski, *Fašistički pokret u Istri 1919. – 1929.*, 21; Državni arhiv u Rijeci, Inventar općinskog poglavarstva Opatija 1850. – 1945., str. XXV-XXIX.

upravljali su područjem do srpnja 1919., a civilni povjerenici čak i nakon sporazuma u Rapallu.¹⁷

Proces talijanizacije se nastavio, iako je bio otežano provoden među višenacionalnim i višejezičnim stanovništvom Opatije. Prema popisu stanovništva iz 1910., na opatijskome je području živjelo ukupno 54 500 stanovnika, a u popisu su razvrstani prema uporabnome jeziku. Vidljivo je da je govornika srpsko-hrvatskoga jezika bilo ukupno 30 478, slovenskoga 17 365, njemačkoga 2406, talijanskoga 954, ostalih 229 i neopredijeljenih 3118.¹⁸ Iz popisa se jasno uočava da je talijansko stanovništvo bilo u manjini. Prije okupacije imalo je svoje društvo *Società politica istriana*, osnovano 1884. radi izdavanja talijanskih novina i knjiga, a osnovana su i društva *Pro Patria* i *Lega Nazionale* sa svrhom njegovanja i zaštite talijanske kulture.¹⁹ Od 1876. u Voloskome je djelovao talijanski čitateljski klub *Gabinetto di Lettura*, a 1902. osnovan je biciklistički klub *Club Ciclistico Voloscano*, čiji su članovi bili i mladi iredentisti.²⁰ Prije Prvoga svjetskog rata postojale su samo dvije škole na talijanskome jeziku.²¹

Većinu stanovništva činilo je domaće hrvatsko stanovništvo koje je još polovicom 19. stoljeća ojačalo svoju nacionalnu svijest. Najvažnija ustanova za održavanje hrvatskih kulturnih i društvenih aktivnosti bila je čitaonica Zora, čiji je glavni voditelj bio književnik Viktor Car Emin. Postojale su sekcije knjižnica, pjevačko društvo Lovor, dramska sekcija, tamburaška sekcija i srednjoškolsko društvo Ljudevit Gaj. Godine 1892. osnovana je i opatijska gospodarska zadruga.²² Zbog promicanja i očuvanja hrvatske kulture i identiteta, udruženje Zora bilo je pod posebnim nadzorom talijanske vlasti.²³

Proces talijanizacije djelovao je neprirodno na području gdje su pripadnici drugih nacionalnosti bili u većini pa je trebao biti proveden ubrzano

17 Jeličić, „To Ensure Normal Administrative Order“, 98.

18 *Spezialortrepertorium der Österreichischen Länder, VII. Österreichisch-Illyrisches Küstenland*, Wien 1918, 59. <https://www.sistory.si/11686/836> (29. 8. 2023.).

19 Darko Darovec, *Pregled istarske povijesti*, Pula 1996., 68.

20 Costantino, *Abbazia e la Riviera nella prima ora*, 12-13; Ivan Jeličić, „I migliori elementi d’italianità. Local Political Power Ascension and Italianization during the First Years of Post-world War I in Volosca-Abbazia, 1918-1920“ (dalje: „I migliori elementi d’italianità“), *Acta Histriae*, 30, 2022., 430.

21 Jeličić, „To Ensure Normal Administrative Order“, 114.

22 Antoni Cetnarowicz, *Narodni preporod u Istri (1860. – 1907.)*, Zagreb 2014., 167; Mandić, „Opatija između dva rata“, 23-24.

23 Kako bi se donekle očuvali od nadzora i progona vlasti, članovi društva Zora su 1921. osnovali Žensko demokratsko udruženje, koje je preuzelo aktivnosti Zore, ali su one bile prikrivene jer su kao glavne aktivnosti novoga društva navedeni tečajevi iz domaćinstva, jezični i glazbeni tečajevi, dobrotvorne akcije i slično. U kasnijim godinama unutar novoga društva djelovao je i omladinski zabavno-poučni klub Sloga, koji je nastao iz društva Domovina osnovanoga još u vrijeme Monarhije te sportski klub Opatija. Amir Muzur, „Opatijska Zora: priča o jednom simbolu“ (dalje: „Opatijska Zora“), *Liburnijske teme*, 11, 1997., 57.

i temeljito. Biciklistički klub mijenja naziv i u siječnju 1919. postaje društvo *Circolo 3 Novembre*. Iako je kao cilj kulturnoga društva isticano promicanje obrazovanja te organizacija različitih konferencija i događanja, bilo je važno za razvoj i jačanje iredentističkih težnji i ciljeva, stoga je njegovo djelovanje podržavala i financirala talijanska vojna vlast.²⁴ Pola godine nakon osnivanja *Circola 3 Novembre* osnovana je lokalna sekcija društva *Dante Alighieri*, u kojoj je *Circolo* registriran kao stalni član.²⁵ Mnogi članovi *Circola* obnašali su razne dužnosti u društvu *Alighieri* pa je tako predsjednik tog društva bio Ettore Costantini, a njegov zamjenik liječnik Pietro Coporcich. *Circolo* je svoje djelovanje usko vezao uz rad lokalne uprave i imao je ulogu savjetnika po pitanju predlaganja osoba koje bi trebalo ili ne bi trebalo zaposliti, u inžiniranju na korištenju talijanskoga jezika i slično.²⁶ Neka od imena koja su djelovala u društvima *Circolo* i *Dante* bili su Oscarre Suban, veterinar Giovanni Corrado, vlasnik restorana Aristide Barbini, Luigi de Marocchino, pekar Attilio Tesi, Carlo Baxa²⁷ te pojedinci iz hrvatskih obitelji Tomašić, Jačić, Jurković i Štanger.²⁸

Jasno je da su se odmah po dolasku talijanske vojske aktivirali malobrojni talijanski nacionalisti i radili na talijanizaciji područja za koje su vjerovali da će doskora ući u sastav Kraljevine Italije. Osim talijanskih nacionalista, važnu ulogu u procesu talijanizacije imali su i lokalni političari koji su podržavali talijansku vlast i iskazivali talijansku nacionalnost, isti oni koji su u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije djelovali u lokalnoj upravi.²⁹

Unatoč procesu talijanizacije na samom početku promjene vlasti, u prvo su vrijeme mnogi općinski službenici zadržali svoja radna mjesta, bez obzira na nacionalnost ili (ne)poznavanje talijanskoga jezika. U srpnju 1919. civilni je povjerenik zatražio od pokrajinskih vlasti suglasnost za nastavak djelatnosti zaposlenika općinske uprave i ureda. To su bili službenici koji su

24 Društvu je rastao broj članova pa ih je sredinom 1919. imalo 170. Predsjednik društva bio je Noe Percich, potpredsjednik Ettore Costantini, a općinski liječnik Pietro Coporcich bio je član Izvršnoga odbora društva, s tim da je kasnije bio i predsjednik društva. Jeličić, „I migliori elementi d'italianità“, 433–435.

25 Isto, 435.

26 Jeličić, „I migliori elementi d'italianità“, 436, 438.

27 Carlo Baxa (1875. – 1951.) bio je javni djelatnik, publicist i heraldičar iz Lindara. U Prvome svjetskom ratu bio je satnik u austro-ugarskoj vojsci u Kotoru, Furlaniji i Venetu. Postoje sumnje da je talijanskoj vojsci tajno prenosio važne informacije i podatke, a nakon rata sudjelovao je u Odboru javnoga spasa u Trstu koji je preuzeo vlast od austrijske vojske, a prije talijanske okupacije. Od 1923. obnašao je dužnost predsjednika opatijskoga Lječilišnog povjerenstva i pokrenuo izlaženje turističkoga tjednika *Lista ufficiale dei ospiti di Abbazia*. <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2600/baxa-carlo> (29. 8. 2023.).

28 Muzur, „Opatijska Zora“, 59, 61.

29 Jeličić, „I migliori elementi d'italianità“, 445.

te poslove obavljali i u vrijeme prijašnje vlasti. Od 35 imena, prema nacionalnosti se navodi 17 Hrvata, sedam Slovenaca, osam Talijana i tri Nijemca, a suglasnost za nastavak službovanja u općini nisu dobili samo dva Hrvata i jedan Slovenac. U nekim uredima čak nije bio zaposlen ni jedan Talijan, a u narednim je mjesecima započelo zapošljavanje osoba koje su se izjašnjavale kao Talijani.³⁰ Nekadašnji austro-ugarski državni službenici novoj su vlasti prisegu položili tek donošenjem zakona u siječnju 1922.³¹ Stoga su u početnome razdoblju izostale veće promjene među državnim službenicima, a i područje još uvijek nije službeno pripadalo Italiji.

Iako su u početku dolazila obećanja talijanskih vlasti o poštivanju prava na uporabu jezika i očuvanje kulture pripadnika slavenskih i drugih manjina, bila su kratkoga trajanja i u kasnijim se godinama nisu održala.³² Nakon ulaska područja u sastav Kraljevine Italije, u veljači 1921. guverner Julijske Venecije imenovao je prvi poslijeratni općinski odbor iz kojega su izostavljeni svi hrvatski političari. Hrvati su zahtijevali uključivanje većega broja hrvatskih predstavnika u općinsku vlast te održavanje izbora za imenovanje povjerenika.³³ U sljedećem razdoblju sustavno se radilo na smanjivanju utjecaja hrvatskih političara i stranaka, o čemu svjedoče izbori za predstavnika u talijanskom parlamentu 1921., uoči kojih su fašisti zastrašivali stanovništvo,³⁴ te prvi općinski izbori 1922. Na potonjima su izabrani hrvatski političari Julije Miran, Antun Letiš, Marijan Tomašić i Viktor Tomčić, no zbog nepravilnosti tijekom izbora odlučili su podnijeti ostavke.³⁵ Održani su i pregovori hrvatskih i talijanskih političara općine Volosko – Opatija radi dogovora oko nove uprave. Zahtjevi hrvatskih političara bili su za ravnopravnost hrvatskoga i talijanskoga jezika te za općinsku vlast koju bi činilo 11 talijanskih, sedam hrvatskih i dva njemačka zastupnika. Pristali su da načelnik bude Talijan s prebivalištem na području općine, uz uvjet da mu zamjenik bude Hrvat. Zbog negodovanja talijanskih političara, dogovor nije postignut.³⁶ Važno je napomenuti da je veći dio predstavnika lokalne vlasti bio aktivan u društvu *Circolo 3 Novembre*.³⁷

30 Isti, „To Ensure Normal Administrative Order“, 119, 120.

31 Isto, 119.

32 Hrvoje Mezulić, *Fašizam – krstitelj i palikuća*, Zagreb 1946., 5.

33 Jeličić, „I migliori elementi d'italianità“, 444–445.

34 Radetić, *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.*, 82–83.

35 Muzur, „Opatijska Zora“, 63.

36 „Izbori u općini Volosko-Opatija“, *Pučki prijatelj*, 19. siječnja 1922., 3.

37 Jeličić, „I migliori elementi d'italianità“, 433.

Opatijski turizam od početka talijanske okupacije do jeseni 1922.

Proces talijanizacije bio je prisutan u svim segmentima života pa tako i u turističkoj djelatnosti. Uslijedile su mnoge promjene, no sam proces bio je postupan i odvijao se kroz duže razdoblje. Najprije je 26. veljače 1919. Ured za civilne poslove Julijske Venecije raspustio dotadašnje Lječilišno povjerenstvo i do izbora novih članova lječilištem je upravljalo Civilno okružno povjerenstvo Volosko.³⁸ U rujnu iste godine započelo je popisivanje svih vlasnika smještajnih i ugostiteljskih objekata u lječilištu, a prijava je bila obavezna i u suprotnom bi došlo do oduzimanja dozvola za iznajmljivanje.³⁹ Tijekom talijanske okupacije nije bilo korjenitih promjena u zakonodavstvu u turističkoj djelatnosti. Radilo se prema zakonu iz 1910., koji je bio prvi talijanski zakon u području turizma. Prema tome Zakonu broj 863, općine čije je gospodarstvo imalo karakter klimatskoga, kupališnoga ili lječilišnoga mjesta imale su pravo zatražiti suglasnost Ministarstva unutarnjih poslova za uvođenje boravišnih pristojbi kojima bi se osigurala dobit za općine.⁴⁰

U lipnju 1921. donesen je novi statut Lječilišne uprave, čime je Lječilište Opatija (*Kurort Abbazia*) postalo Klimatsko i kupališno lječilište Opatija (*Stazione climatica e balneare di Abbazia*).⁴¹ Uskoro je izabrano i 13 članova nove uprave u sastavu: izvanredni povjerenik kotara Volosko – Opatija Ferruccio Costa, kotarski liječnik Pietro Coporcich (koji je bio aktivan u društvima *Circolo i Dante*),⁴² općinski liječnik Jakob Kurz, gospoda Sincovich i Percich kao predstavnici vlasti, predstavnik provincijskoga odbora Ettore Costantini, predstavnik Državnih željeznica Giuseppe Panzini, predstav-

38 Sanja Simper, „Povijest lječilišta u Lovranu potkraj XIX. i na početku XX. stoljeća“, *Zbornik Lovranščine*, 1, 2010., 104.

39 „Per gli albergatori e gli affittacamere“, *La Vedetta d'Italia*, 230, 28. rujna 1919., 3.

40 Zakon je bio prvi pokušaj uređenja zakonodavstva u turizmu Italije. Elisa Tizzoni, „Politica e turismo in epoca fascista tra centro e periferia“, *Ricerche di storia politica*, 2, 2017., 151; Franco Paloscia, *Il turismo nell'economia italiana dall'unità d'Italia a oggi*, Roma 2004, 40.

41 Prema statutu iz 1921., Klimatsko i kupališno lječilište Opatija prostiralo se na katastarskim općinama Volosko i Opatija te dijelovima katastarskih općina Veprinac i Vasanska, do mjesta Ike. Članovi uprave, birani na tri godine, bili su načelnik općine Volosko – Opatija, načelnik općine Veprinac, kotarski liječnik, općinski liječnik, predstavnik kotara, predstavnici Provincijskoga odbora, Državnih željeznica, ENIT-a, društva TCI, predstavnik liječnika kojega su imenovali liječnici Istre, dva predstavnika rukovoditelja ili vlasnika hotela i pansiona na području lječilišta te predstavnici trgovaca. Glavna uloga uprave bila je briga za imovinu, ugled i čistoću lječilišta, kao i turistička promocija, naplaćivanje boravišne pristojbe te suradnja s organizacijama važnima za razvoj opatijskoga turizma. Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-174 (DS 31), Lječilišno povjerenstvo Opatija, kutija broj 12, Statuto per la Stazione Climatica e Balneare di Abbazia, čl. 1., 2., 3. i 4., 1922.

42 Pietro Coporcich nije poznao hrvatski jezik, iako je rođen 1869. u Splitu i od 1908. je živio u Opatiji. U vrijeme predsjedavanja Lječilišnim povjerenstvom zalagao se za zajmove za obnovu opatijskoga lječilišta. Ana Milardović, *Razvoj zdravstvenog turizma u Opatiji u vrijeme talijanske uprave (1919.-1943.)* (dalje: *Razvoj zdravstvenog turizma u Opatiji*), specijalistički poslijediplomski rad, Opatija 2016., 21-22.

nik ENIT-a Morini, predstavnik TCI-ja (*Touring Club Italiano*)⁴³ Giuseppe Tomsich, predstavnik liječnika dr. Kalman Szegő te predstavnici vlasnika i rukovoditelja hotela Kalman Farkas i Tancredo Sartori, dok se naknadno očekivao izbor predstavnika trgovačkoga udruženja. Novu upravu vodio je Coporcich, a za njegova je zamjenika imenovan Costa.⁴⁴ U Trstu je osnovan pokrajinski turistički ured za Istru.⁴⁵ Iz imena članova nove Lječilišne uprave jasno je da se i ovdje nije još uvijek inzistiralo na članovima koji su isključivo Talijani, a i poslovi novoga povjerenstva nisu se znatno razlikovali od nekadašnjega. Za punjenje općinske blagajne bila je najvažnija boravišna pristojba, koja se prikupljala prema sustavu naplaćivanja iz vremena Monarhije. Takva praksa nastavila se i u kasnijem razdoblju, pa je krajem 1923. Kraljevskim dekretom br. 3023 i prema odluci Ministarstva financija odobreno prikupljanje boravišne pristojbe u općinama u novopripojenim područjima prema zakonima donesenima u bivšoj Austro-Ugarskoj.⁴⁶

U početku se radilo na otkupu i pokušaju obnove postojećih objekata. Talijansko udruženje velikih hotela (*Società italiana grandi alberghi*)⁴⁷ otkupilo je tijekom okupacije velike hotele koji su bili u vlasništvu austrijskih Južnih željeznica (od 1910. u vlasništvu Dioničkoga društva svratišta i lječilišnih zavoda Opatija u Beču). Talijansko udruženje velikih hotela zainteresiralo se 1921. za obnovu najvećih opatijskih hotela *Quarnero* i *Stefanie* (kasnije *Regina*), kao i osnivanje štedionice *Cassa di credito del Quarnero*.⁴⁸ Ipak, početkom 1922. hoteli su još uvijek imali puno dugova i bili su pod hipotekama. Iako su središnjoj vladi upućene mnoge molbe, nije se nudilo

43 Organizaciju su osnovali gimnastičari i biciklisti Milana 1894. godine. Prvotni naziv glasio je *Touring Club Ciclistico Italiano*, a prvi predsjednik bio je Englez. Od 1919. do 1926. organizaciju je vodio Luigi Vittorio Bertarelli, zaslužan za promotivne aktivnosti i zalaganje za poboljšanje prometnica diljem Italije. Organizacija je izdavala časopis *Le Vie d'Italia*, a zatim *Guide d'Italia*. Richard James Boon Bosworth, *Italy and the Wider World 1860 – 1960*, London – New York 1996., 166–167. Klub je poticao Talijane na putovanja Italijom, a uspostavljena je suradnja sa sličnim francuskim, britanskim, njemačkim i austrijskim organizacijama. Isti, *Mussolini's Italy: Life Under the Fascist Dictatorship, 1915 – 1945*, London 2005., 58.

44 „Direzione della stazione climatico-balneare“, *La Vedetta d'Italia*, 197, 21. kolovoza 1921., 3.

45 Metod Šuligoj, „Nekaterne ključne okolišne (preteklega) razvoja turizma v Istri“ (dalje: „Nekaterne ključne okolišne“), *Retrospektiva turizma Istre*, ur. Metod Šuligoj, Koper 2015., 30.

46 Tek su krajem 1923. donošenjem Kraljevskoga dekreta br. 3023 od 30. prosinca 1923. (čl. 2) općine na novopripojenim područjima mogle zatražiti autorizaciju Ministarstva financija za naplaćivanje boravišne pristojbe prema odlukama i sustavu naplaćivanja koji su bili na snazi još u bivšoj Monarhiji i po kojima su općine dotad naplaćivale boravišne pristojbe. Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-472, Općina Opatija, Verbalni delle sedute del Consiglio Comunale 1922–23 maggio 1924, zapisnik sjednice od 23. prosinca 1923. godine, 33–34.

47 U Italiji je postojalo udruženje hotela *Compagnia alberghi Lido*, a 1906. u Veneciji je nastalo novo udruženje *Compagnia italiana grandi alberghi*, koje je imalo zadaću upravljanja luksuznim hotelskim objektima. Isto, 174–175. U literaturi se može pronaći i naziv *Società veneziana alberghi*; Zakošek, *Opatijski album*, 143.

48 „Per la rinascita di Abbazia“, *La Vedetta d'Italia*, 74, 27. ožujka 1921., 3.

rješenje.⁴⁹ U prvim je godinama u Opatiji još radio poneki sanatorij, čime se još nakratko zadržao lječilišni karakter mjesta. Djelovali su sanatoriji *Nuova casa di cura Abbazia* i sanatorij *Villa Jeannette* u vlasništvu liječnika Viktora Lakatosa te *Sanatorij dr. Juliusa Mahlera*.⁵⁰ U prvim godinama talijanske vlasti, a i u kasnijim razdobljima, karakterističan je izostanak izgradnje novih smještajnih objekata.⁵¹

Proces talijanizacije u turističkoj je djelatnosti vidljiv u povezivanju opatijskoga područja s talijanskim središtima i organizacijama. Udruženje za povećanje prometa stranaca započelo je suradnju s uglednim pojedincima iz talijanskoga političkog i gospodarskog svijeta radi pružanja potpore u obnovi opatijskoga turizma.⁵² Član Udruženja odgovoran za promidžbene aktivnosti dr. Antoni sastao se u Rimu s važnim osobama iz političkoga, gospodarskoga i novinarskoga svijeta da bi ih osvijestio o problemima opatijske privrede. Na sastanku je dogovorena veća medijska pozornost i promidžbene aktivnosti rimskoga tiska sa svrhom povećanja turističkoga prometa u Opatiji.⁵³ Kako bi se dodatno pojačale promidžbene aktivnosti, opatijski hotelijeri i uprava povezivali su se s najvažnijim talijanskim turističkim organizacijama. Neke od vodećih bile su Talijansko udruženje hotelijera (*Associazione italiana degli albergatori*)⁵⁴ i Nacionalno udruženje za povećanje prometa stranaca (*Associazione nazionale italiana per il movimento dei forestieri*).⁵⁵ U mjestima gdje su postojali njihovi članovi osnivane su sekcije tih organizacija, tako je u studenome 1921. u Opatiji osnovana sekcija Udruženje za povećanje prometa stranaca (*Associazione per il movimento dei forestieri*).⁵⁶ Za Opatiju je bilo značajno i Društvo za povećanje prometa stranaca u Julijskoj Veneciji (*Società per il movimento dei forestieri nella*

49 „Assemblea generale dell'Associazione per il movimento dei forestieri“, isto, 15, 18. siječnja 1922., 3.

50 Hrvatski muzej turizma, HMT-2533, Elenco alberghi, pensioni e ville della Venezia Giulia, 1922., 24; Milardović, *Razvoj zdravstvenog turizma u Opatiji*, 21-22.

51 Zrinka Zadel – Elena Rudan, „Povijesni razvoj smještajnih kapaciteta i poduzetništva u obalnom dijelu istarskog poluotoka u Hrvatskoj“, *Retrospektiva turizma Istre*, 164.

52 „Seduta del Comitato esecutivo dell'Associazione per il movimento dei forestieri“, *La Vedetta d'Italia*, 294, 11. prosinca 1921., 3.

53 „Seduta del Cons. Direttivo dell'Associazione per il movimento dei forestieri“, isto, 313, 30. prosinca 1921., 3.

54 Novi statut Društva donesen je 25. svibnja 1919. u Rimu. Cilj društva bio je očuvanje i promicanje interesa vlasnika ili rukovoditelja hotela u Italiji te poticanje razvoja djelatnosti vezanih za turizam i hotelijerstvo. Članstvo u društvu se plaćalo, a iznos je ovisio o kategoriji i veličini smještajnoga objekta. Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-174 (DS 31), Lječilišno povjerenstvo Opatija, kutija broj 12, Associazione Italiana degli albergatori – Statuto, čl. 1., 2., 3. i 12., 1920.

55 Udruženje je nastalo 1900. na inicijativu talijanskoga političara i ministra pošte Maggiorina Ferrarisa. Annunziata Berrino, *Storia del turismo in Italia*, Bologna 2011., 196-197.

56 „Per la rinascita della nostra Riviera“, *La Vedetta d'Italia*, 264, 8. studenoga 1921., 3.

Venezia Giulia) sa sjedištem u Trstu, a djelovalo je u pokrajinama Gorici, Trstu i Istri. Društvo je bilo zaduženo za provođenje promidžbenih aktivnosti, tiskanje turističkih vodiča i oglasa, organizaciju raznih manifestacija, izložbi i putovanja, školovanje stručnih vodiča i obučavanje ugostiteljskoga osoblja, ostvarivanje suradnje s vlastima i ostalim turističkim organizacijama, a u svrhu očuvanja umjetničke i arheološke baštine te prirodnih ljepota Julijske Venecije.⁵⁷ Opatijsko Udruženje velikih hotela učlanilo je neke od svojih hotela u važnu turističku organizaciju TCI, kao i vlasnici *Strand Hotela*, obitelj Zehntorer. To je bio važan potez za privlačenje talijanskih gostiju iz starih pokrajina jer su se hoteli reklamirali u časopisu društva *Le Vie d'Italia*.⁵⁸ Član je postao i vlasnik sanatorija *Jeannette* i *Nuova casa di cura* dr. Viktor Lakatos,⁵⁹ a opatijsko Udruženje vlasnika hotela razmatralo je pokretanje članstva među vlasnicima ostalih opatijskih hotela.⁶⁰ Organizacija TCI je 1920. osmislila i putovanje u Julijsku Veneciju radi upoznavanja i populariziranja oslobođenih područja.⁶¹ Jedna od najvažnijih stavki za turističku promidžbu opatijskoga šireg područja bilo je pokretanje časopisa *La Riviera del Carnaro* 1922.⁶²

Višenacionalno stanovništvo u kontekstu turističke djelatnosti

Opatija je bila mlado i višenacionalno mjesto jer se najviše stanovnika doselilo u vrijeme ubrzane izgradnje naselja u drugoj polovici 19. stoljeća. Talijanska vlast zasigurno nije bila zadovoljna takvim stanjem. U novinskome članku iz 1920. prozivaju se Talijani koji su „krivim statističkim podacima punili novinske stupce i prikazali Istru, Rijeku i Dalmaciju kao čiste tali-

57 Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-174 (DS 31), Lječilišno povjerenstvo Opatija, kutija broj 12, Statuto della Società per il movimento dei forestieri nella Venezia Giulia, čl. 1., 2. i 25., 1921.

58 „Alberghi affiliati al Touring Club Italiano (T.C.I.)“, *La Vedetta d'Italia*, 206, 30. kolovoza 1921., 3.

59 „Sanatori affiliati al Touring Club Italiano“, isto, 218, 16. rujna 1921., 3.

60 „Lodevole iniziativa“, isto, 47, 24. veljače 1922., 3. Predstavnicima TCI-ja za to područje bili su Edoardo Ciubelli u Opatiji i Giuseppe Tomsich u Voloskome. „Adesioni al Touring Club Italiano“, isto, 62, 15. ožujka 1922., 3.

61 Prvo putovanje takvog karaktera organizirano je u srpnju 1919. pod nazivom *Escursione nazionale nella Venezia Tridentina*. Turizam je imao važnu ulogu u jačanju nacionalnih osjećaja u prvim poslijeratnih godinama jer su se tijekom tih putovanja obilježavale vojne bitke, komemorirale su se žrtve i slavili vojni uspjesi Talijana. Stefano Pivato, *Il Touring Club Italiano*, Bologna 2006., 103.

62 Pod tim imenom časopis je izlazio od 1922. do 1929., a nakon toga zamjenjuje se nazivom u *Abbazia e la Riviera del Carnaro*, pod kojim postoji od 1930. do 1941. Bio je važan za promicanje turizma opatijskoga područja, ostalih kvarnerskih i istarskih mjesta te mnogih drugih talijanskih turističkih odredišta. Izlazio je na talijanskome jeziku, ali su mnogi članci pisani i na drugim jezicima, poput njemačkoga, mađarskoga, francuskoga, engleskoga i hrvatskoga.

janske zemlje!⁶³ Prema popisu stanovništva iz 1921., na opatijskome užem području (u mjestima Volosko i Opatija) živjelo je ukupno 5062 stanovnika, od kojih je talijansko stanovništvo činilo 2297 pojedinaca, srpsko-hrvatsko 1081, slovensko 343, dok je stranaca bilo 1341. Na području cijeloga okruga bilo je ukupno 39 299 stanovnika, od toga je srpsko-hrvatsko stanovništvo činilo većinu od 16 946 pripadnika, slijedilo je slovensko s 13 134, zatim talijansko s 7895 stanovnika i 1954 stranca. Prema popisu je vidljivo da su u središtu okruga većinu činili Talijani, dok je na razini cijeloga okruga statistika išla u korist srpsko-hrvatskoga i slovenskoga stanovništva.⁶⁴ Vidljiva je i velika promjena u sastavu stanovništva u odnosu na popis iz 1910., to jest porast jedino talijanskoga stanovništva. Prema mišljenju Antuna Girona, podaci o stanovništvu vođeni u međuratnome razdoblju nisu vjerodostojni jer su talijanske vlasti izrađivale statistiku u svoju korist.⁶⁵

Ipak, što se tiče opatijskih turističkih objekata, mnogi su njihovi vlasnici neposredno nakon rata zadržali svoju imovinu. To se jasno vidi u drugome izdanju Popisa hotela, pansiona i vila (*Elenco alberghi, pensioni e ville*) iz 1922., koji je sastavilo Društvo za povećanje prometa stranaca u Julijskoj Veneciji i gdje prezimena vlasnika hotela i pansiona upućuju na njihovo porijeklo.⁶⁶

	Naziv smještajnog objekta	Kategorija i smještajni kapacitet	Vlasnici 1922. godine
1.	Sanatorij Dr. Mahler	1. kategorija, 60 kreveta, od 30 lira nadalje	dr. Julius Mahler
2.	Sanatorij Villa Jeannette	1. kategorija, 80 kreveta, od 45 lira nadalje	dr. Lakatos
3.	Nuova casa di cura	1. kategorija, 100 kreveta, od 45 lira nadalje	dr. Lakatos
4.	Pansion Augusta	60 kreveta, od 30 lira nadalje	Roberto Pletersky
5.	Hotel Bellevue	120 kreveta, od 40 lira nadalje	Colomano Farkas

63 „Neoslobodeni krajevi“, *Dom i svijet*, 12, 15. lipnja 1920., 1.

64 Ministero dell'economia nazionale, Direzione generale della statistica – ufficio del censimento, „Censimento della popolazione del Regno d'Italia al 1o dicembre 1921 – III. Venezia Giulia“, Roma 1926., 208; https://ebiblio.istat.it/digibib/Censimenti%20popolazione/censpop1921/VolumeII_Regioni/NAP0106619_III_VeneziaGiulia+OCR_ottimizzato.pdf (29. 8. 2023.).

65 Antun Giron, „Talijanske vlasti o stanovništvu Kvarnerske pokrajine 1940. i 1942. godine“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 26, 1983., 138.

66 U popisu se donose podaci za 41 turistički objekt. Hrvatski muzej turizma, HMT-2533, *Elenco alberghi, pensioni e ville della Venezia Giulia*, 24–27, 1922.

6.	Hotel-pansion Breiner	80 kreveta, od 25 lira nadalje	Mina Breiner
7.	Hotel Bristol	200 kreveta, od 40 lira nadalje	Guglielmo Rudovits (Wilhelmov sin)
8.	Villa Cottage	18 kreveta, od 25 lira nadalje	Marianna Heiss
9.	Villa Drasiza	16 kreveta, od 25 lira nadalje	Fanny Lettis
10.	Villa Ella	26 kreveta, od 25 lira nadalje	Nalezinek
11.	Villa Excelsior	1. kategorija, 60 kreveta, od 40 lira nadalje	Colomano Farkas
12.	Grand Hotel	80 kreveta, od 30 lira nadalje	Luigia Zehentner
13.	Villa Heim	-	-
14.	Villa Hermitage	37 kreveta, od 25 lira nadalje	Giuseppe Roghich
15.	Hotel Hofbräu	30 kreveta, od 30 lira nadalje	Giuseppe Lokey
16.	Hotel-pansion Iolanda	20 kreveta, od 20 lira nadalje	Iolanda Balaz
17.	Villa Istria	-	obitelj Copany
18.	Pansion Kolb	35 kreveta, od 22 lira nadalje	Stefano Kolb
19.	Hotel-pansion Lederer	-	Mayer Lederer
20.	Hotel Liburnia	30 kreveta, od 25 lira nadalje	Giovanni Kotuc
21.	Hotel-pansion Louise	80 kreveta, od 21 lira nadalje	Guglielmo Deixner
22.	Pansion Mascagni	36 kreveta, od 25 lira nadalje	Pietro Göring
23.	Palace Hotel	1. kategorija, 180 kreveta, od 40 lira nadalje	Colomano Farkas
24.	Villa Pelda	25 kreveta, od 25 lira nadalje	Marianna Heiss
25.	Hotel-pansion Plesch	25 kreveta, od 20 lira nadalje	Filippo Plesch
26.	Hotel Posthorn	12 kreveta, od 20 lira nadalje	Giovanni Smerdel
27.	Hotel Quarnero	1. kategorija, 100 kreveta, od 55 lira nadalje	Società italiana grandi alberghi
28.	Hotel-pansion Quisisana	1. kategorija, 100 kreveta, od 35 lira nadalje	Dioničko društvo Quisisana; Francesco Sterck
29.	Pansion Quitta	70 kreveta, od 25 lira nadalje	Corrado Quitta
30.	Hotel Residenz		Francesco David

31.	Hotel Riviera	60 kreveta, od 25 lira nadalje	Giulio Politzer
32.	Villa Rosenberg	-	-
33.	Hotel Savoy	60 kreveta, od 30 lira nadalje	Fed. Kirsch
34.	Hotel-pansion Schweizerhoff	25 kreveta, od 16 lira nadalje	Francesco Plöbst
35.	Pansion-villa Schlosser	60 kreveta, od 25 lira nadalje	F. Schlosser
36.	Hotel Speranza	100 kreveta, od 30 lira nadalje	Giuseppe Klügl
37.	Hotel Stefania	1. kategorija, 80 kreveta, od 10 lira nadalje	Corrado Quitta i Giovanni (Jean) Révész
38.	Pansion Stern	50 kreveta, od 25 lira nadalje	Meyer Stern
39.	Strand Hotel	80 kreveta, od 30 lira nadalje	Fed. Zehentner
40.	Hotel-pansion Szeffert	20 kreveta, od 22 lira nadalje	Carlo Szeffert
41.	Hotel-pansion Vidakovits	20 kreveta, od 23 lira nadalje	Stefano Vidakovits

Tablica 1. Stanje smještajnog kapaciteta i popis vlasnika objekata iz 1922. (tablicu izradila J. B. A.)

Iako su talijanske turističke organizacije započele s otkupom najvećih hotela, još uvijek nije bilo mnogo talijanskih vlasnika smještajnih objekata. Smanjen interes za kupnju može se objasniti kratkim razdobljem postojanja opatijskoga turističkog odredišta u sastavu talijanske države te financijskom krizom.

U talijanskome listu *La Vedetta d'Italia*⁶⁷ u kolovozu 1921. Opatija se opisuje kao grad u kojem vlada tolerancija u društvenome i političkome životu,⁶⁸ a pritom se tvrdi kako su u nekadašnjoj državi talijanski, njemački i mađarski stanovnici bili žrtve bivše vlasti i Hrvata.⁶⁹ Ipak, jedna od prvih akcija opatijskih skvadrista bila je uklanjanje njemačkih i hrvatskih natpisa na trgovinama,⁷⁰ što dovoljno govori o stanju tolerancije u gradu. Iako su u početnim mjesecima talijanske vlasti mnogi pojedinci koji nisu bili Talijani zadržali svoje položaje, približavanjem fašističke vlasti sve je više jačao proces talijanizacije. Pojačana su nastojanja za povezivanjem područja s

67 Talijanski službeni politički dnevnik koji je izlazio u Rijeci od 27. kolovoza 1919. do 2. svibnja 1945. Osnovao ga je Armando Odenigo (Hodnig). Više o listu u: Gianfranco Miksa, *I giornali italiani a Fiume dal 1813 al 1945. Analisi e linee di sviluppo*, Trieste 2012., 164–187.

68 „Abbazia, per il bene comune”, *La Vedetta d'Italia*, 190, 14. kolovoza 1921., 4.

69 „Per un'intesa cordiale”, isto, 197, 21. kolovoza 1921., 3.

70 Costantino, *Abbazia e la Riviera nella prima ora*, 32.

ostalim dijelovima talijanske države pa se 1921. pisalo o povezivanju opatijskoga područja s Trstom.⁷¹ Ubrzana talijanizacija izazvala je napetost i sukobe među opatijskim višenacionalnim stanovništvom, a to se odrazilo i na područje turističke djelatnosti. Hrvatski predstavnici nisu sudjelovali u radu Lječilišne uprave, ali su djelovali u organizacijama koje su bile usko vezane za njezinu aktivnost. Od rujna 1921. u Udruženju hotelijera, domaćina, gostioničara i kavanara (*Associazione fra albergatori, osti, trattori e caffettieri*) iz Opatije i Lovrana hrvatski su predstavnici surađivali s Talijanima i Nijemcima.⁷² Također, dio uprave društva *Quarnero*, koje je bilo zaduženo za održavanje vodovoda, činili su hrvatski odvjetnici i političari Uliks Stanger i Đuro Červar. Dnevni tisak zabilježio je nesuglasice između Lječilišne uprave i toga društva – uprava lječilišta smatrala je da je cijena vode za konzumiranje i čišćenje gradskih ulica previsoka, što je štetilo razvoju opatijskoga turizma. Najveći problem prepoznat je u činjenici da su članove društva većinom činili Slaveni.⁷³

Napetosti među višenacionalnim stanovništvom nastavile su se i u narednome razdoblju. Na jednoj od sjednica Lječilišne uprave 1921. djelomično se raspravljalo na njemačkome jeziku jer dio stanovništva još nije poznao talijanski jezik i to se smatralo nedopustivim. Problem su činili i natpisi i obavijesti za turiste pisani na stranim jezicima, pogotovo ako talijanski natpis nije bio na prvome mjestu.⁷⁴ U dnevnome tisku često je prozivana lokalna uprava zbog manjka poduzetnosti u razvoju osnovne opatijske privrede te nedostatka inicijative u osmišljavanju novih projekata i promidžbenih aktivnosti.⁷⁵ Stanje opatijskoga lječilišta početkom 1922. opisano je u članku lista *Pučki prijatelj*: „Svi su držali, da će Opatija odmah iza rata uskrnuti u nekadašnjem sjaju. To su svi držali i verovali, i svi su se prevarili. Danas vele i Talijani i Nemci i Madžari, da je Opatija – ruševina. A tko je tome kriv? – Krivi smo mi domaći Jugosloveni. Kako to? Evo ovako: Kad su naime naši stari i novi gospodari – sada «dobri i iskreni» prijatelji videli, da su već prošle pune tri godine otkad je rat svršen, a Opatija mesto da se diže, sve više propada, onda su zapodenuli razne akcije, da se naše lječilište vrati u život. Rečke i tršćanske novine donosile su duge Jeremijade

71 „Gospodarska pomoć Istri“, *Pučki prijatelj*, 47, 10. studenoga 1921., 2.

72 „Adunanza generale degli Associazione fra albergatori osti, trattori e caffettieri“, *La Vedetta d'Italia*, 205, 3. rujna 1921., 3.

73 „Seduta della direzione della stazione balneo-climatica“, isto, 75, 28. ožujka 1922., 3.

74 „Abbazia – tabelle e scritte in lingua straniera“, isto, 179, 3. kolovoza 1921., 3.

75 „In tema di progetti seri e grandiosi“, isto, 104, 3. svibnja 1922., 3.

o stanju, u kome se Opatija nalazi. Predsednik Društva hotelijera, Madžar, Josip Marchal, štampao je u novinama «L'Avvenire d'Italia» odujlji članak pod naslovom «Ekonomska kriza istočno-istarske obale». Medju ostalim opisuje Marchal u svom članku opadanje Italije i napominje, da su vlasnici nekret-nina primorani, da svoje kuće prodavaju u bescenje, i veli da nema vile od Voloskoga do Lovrana, koja ne bi bila na prodaju. Budući da se zgrade ne mogu prodati, jer nema kupaca, prodaje se pokućstvo, tako da se do augusta prošle godine prodalo preko tri tisuće postelja. Još su crnije opisane žalosne prilike naše Opatije u javnim sastancima pred zvanima i ne zvanima. Tu se pročitala i nekakva «Spomenica» na vladu u Rim. Ta je Spomenica strašna slika našega užasnoga stanja. Plačljivošću svojom nadvisuje sve, što je Jere-mija ikada napisao. Već je peti mesec, što ta Spomenica leži negde u Rimu, a pomoći ni otkuda. (...) Što više: dne 10. 6. m. skrćio se promet tramvaja na polovicu. Ne dodje li pomoć do konca ovoga meseca, tramvaj će sasvim prestati, da vozi i time će i poslednja žila kucavica, koja još drži nešto života u lečilištu – obamreti. Glas o ovoj našoj katastrofi dopr'o je već odavno u inozemstvo. U prošloj godini došlo je ovamo iz raznih strana po nekoliko stranaca: Nemaca i Madžara. Svaki bi onaj bio glup, koji bi mislio, da ti ljudi nisu u svojim krugovima pripovedali, što su ovde našli, čuli, videli i doživeli. Nešto je – Bog zna kojim putem – saznala o onoj Spomenici i zagrebačka «Slobodna Tribuna». Članak, u kome je bio opisan vanredno težak položaj lečilišta Opatije, prenele su nemačke novine «Tagespost» u Gracu i «Neue Freie Presse» u Beču. To je užasno uzvrpoljilo sve ovdešnje Nemce, Madžare i Talijane. I svu krivnju bacaju na naše ljude, jer da su tobože oni poslali vesti o tome zagrebačkoj «Tribuni». (...) Znadu oni, da danas ne može nije-dan domaći čovek da radi protiv Opatije i to zato, jer bi time radio protiv svog interesa. Neka gospoda prebroje sve svoje i naše kuće u ovom kraju, pa će i sami videti, kako bi bezumno i ludo bilo raditi na tom, da te kuće ostanu prazne. Pa mi smo se ovde rodili, s toga i imamo najviše interesa, da ovaj naš rodjeni kraj procvate. (...) Ako pak hoće, da se o opatijskoj katastrofi šuti, onda treba – ili da učine sve moguće, da se Opatija pridigne ili pak da svakome, koji amo dodje, postave brnjicu, da nikome ne kaže, što je ovde video i čuo. Što se nas tiče: kad bismo hteli škoditi našem rodjenome kraju, mi bismo našli preko granice stotine i stotine naše izagnane braće, koja bi svojim potpisima mogla goniti tu rabotu, ali mi toga ne ćemo, ne možda za lepe oči gospode Nemaca, Madžara ili Talijana, već radi naših domaćih

interesa. Našim nastojanjem je i nedavno kupio jedan Jugosloven jednu od najljepših vila u ovom kraju, a i danas ima od svih lečilišnih gostiju najviše Jugoslovena. A bilo bi ih i više, da bi već jednom prestale pucati bombe na Reci i u samom našem lečilstu (Veprinac!).⁷⁶ Iz članka se mogu uočiti neki od najvećih problema u obnovi opatijskoga turizma. Zbog smanjenoga prometa gostiju nedostajalo je financijskih sredstava te se prodajom smještajnih objekata i inventara nastojalo prebroditi krizu, iako nije postojao dovoljan interes za kupnju zgrada. U članku se spominju i naponi lokalne uprave za stjecanjem zajmova od središnje vlasti te činjenica da odgovori na molbe još nisu stigli i ne naziru se daljnji potezi vlade u Rimu o pitanju financiranja obnove opatijskoga turizma. Nadalje, autor članka kao jedan od većih problema navodi lošu reklamu za Opatiju koja se stvara kroz pisanje realne, loše situacije u hrvatskome i stranome tisku, što svakako nije pomoglo u privlačenju stranih posjetitelja na opatijsku rivijeru. Ipak, saznajemo da su nastavili dolaziti u Opatiju, kao i gosti iz susjedne Jugoslavije. Ovdje je naglašeno da u kraju još uvijek većinu čini hrvatsko stanovništvo, koje je zainteresirano za obnovu opatijske privrede.

Ipak, direktor Putničkoga ureda i turizma ENIT-a u Rijeci Giulio Lang tvrdio je da se slavensko stanovništvo protivi razvoju turizma u Opatiji, a na tu je izjavu odgovoreno u hrvatskim novinama: „Da smo mi protiv onog lječilišta, bili bismo protiv sebe. Ne, mi nismo protiv Opatije. Najbolji je tome dokaz i to, kako smo simpatično primili projekat gosp. Langa i toplo ga preporučili.“⁷⁷ Prethodna izjava ukazuje na to da je unatoč razmiricama među stanovništvom različitih nacionalnosti zajednički cilj žitelja Opatije bila obnova njezine najvažnije privrede te dostizanje uspjeha nekadašnjega lječilišta jer su mnogi živjeli od toga. Pripadnicima različitih nacionalnosti koji su bili vlasnici opatijskih smještajnih objekata (čija se imena vide u prikazanoj tablici) sigurno je bila u interesu obnova opatijskoga lječilišta i povratak gostiju jer je to značilo i financijsku dobit. Talijanski i hrvatski uglednici ulagali su napore za dobivanje pomoći pri obnovi opatijskoga lječilišta. Primjerice, Giulio Lang se sastao u Veneciji s upraviteljem poznate turističke agencije *Thomas Cook* Alfredom De Harom, upraviteljem ENIT-a Aureliom Zanettijem, upravom Talijanskih pomorskih usluga (*Servizi marittimi italiani* ili *Sitmar*) i s upraviteljem Glavnoga putničkog ureda

76 „Iz Liburnije“, *Pučki prijatelj*, 8, 23. veljače 1922., 3.

77 „Iz Opatije“, *Stara Naša sloga*, 14, 30. studenoga 1922., 1.

za plovidbu (*Ufficio viaggi della navigazione generale italiana*) Riccardom Benfantijem, a u svrhu pomoći pri razvoju opatijskoga turizma.⁷⁸ Istarski zastupnik u rimskome parlamentu i predstavnik Jugoslavenske (nekadašnja Hrvatsko-slovenska) stranke Uliks Stanger zalagao se za pokretanje rasprave o opatijskim problemima u rimskome parlamentu.⁷⁹ U jednome objavljenom članku iznesen je zaključak da vlast ili nije upoznata sa stanjem ili malo skrbi za rubna državna područja.⁸⁰

Povratak u *Abbaziju* – prepreke u obnovi inozemnoga turističkog prometa

U prvim poslijeratnim godinama započeo je povratak stranih posjetitelja u Opatiju, iako se njihov broj drastično smanjio. Teško je utvrditi točan broj posjetitelja po godinama jer postoje različiti statistički podaci i time je upitna njihova vjerodostojnost. Primjerice, u talijanskome listu *La Vedetta d'Italia* navodi se da je od siječnja do kolovoza 1922. u Opatiju pristiglo 4419 turista, što je 1000 turista više nego 1921.⁸¹ Suprotno tome, u hrvatskome listu *Pučki prijatelj*⁸² objavljeno je da je 1921. u Opatiju stiglo najviše turista, odnosno 4200, a za 1922. zabilježena je brojka od 3680 posjetitelja.⁸³ Drugi statistički podaci kažu da je broj opatijskih posjetitelja 1918. iznosio 1610, zatim 1919. 782, 1920. bilo ih je 1765, 1921. 3806, a 1922. čak 7502.⁸⁴

Nastankom novih državnih granica izmijenjeni su uvjeti putovanja u talijansku *Abbaziju*. Tradicionalno su najbrojniji opatijski gosti dolazili s područja nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije, koji su u novim okolnostima morali izrađivati vize za boravak te biti spremni na poduže carinske kontrole na graničnim prijelazima. Tako su, primjerice, „Česi da stignu do Opatije morali prelaziti tri granice, a to znači šest puta podvrgnuti se pre-

78 Trodnevni boravak u Opatiji uključivao je i izlet automobilom na Učku, duž rivijere ili do Rijeke. „Buona propaganda a favore di Abbazia“, *La Vedetta d'Italia*, 157, 2. srpnja 1922., 3.

79 Amir Muzur – Vesna Leiner, „Uliks Stanger: prilozi za biografiju velikog, neopravdano zanemarenog Istranina“ (dalje: „Uliks Stanger“), *Problemi sjevernog Jadrana*, 12, 2013., 88-90. Stanger je bio zastupnik Istre uz još pet članova stranke nacionalističkoga bloka (dva fašista, dva liberala i jedan demokrat); Korlević, „Uprava i sudstvo u Istri“, 36.

80 „Sulla nostra tramvia elettrica“, *La Vedetta d'Italia*, 77, 1. travnja 1922., 3.

81 „Movimento dei forestieri“, isto, 180, 4. kolovoza 1922., 3.

82 *Pučki prijatelj* bio je glasilo hrvatskoga katoličkog pokreta u Istri, a izlazio je u Krku (1899. – 1911.), Pazinu (1911. – 1920.) i Trstu (1920. – 1922. i 1924. – 1929.).

83 „Propadanje naše rivijere“, *Pučki prijatelj*, 34, 24. kolovoza 1922., 3.

84 *Abbazia dalla sua fondazione al 1929*, Abbazia 1929., 2.

gledima pasoša i prtljage⁸⁵. Oni koji su u proljeće 1922. i doputovali vlakom u Opatiju, imali su teškoća s dolaskom do samoga središta jer je opatijski tramvaj, koji je prometovao kroz Matulje, Opatiju i Lovran, privremeno ukinut zbog nedostatka financijskih sredstava u općinskoj blagajni. Tramvaj je prometno bio povezan sa željezničkom postajom u Matuljima i bio je prijevozno sredstvo kojim su strani posjetitelji dolazili do Opatije. Zbog toga je lokalna vlast bila primorana podići zajam uz dopuštenje Generalnoga civilnog povjerenstva u Trstu.⁸⁶

Dodatni teret stvarala je spora administracija jer su, primjerice, putnici iz Austrije, Rumunjske, Mađarske i Kraljevine SHS morali čekati mjesec dana na dokumentaciju koju su izdavali talijanski konzulati za boravak na talijanskoj obali.⁸⁷ Upitna je bila i sigurnost putnika u pojedinim turističkim odredištima. Tako je iz novostvorene države Čehoslovačke Češko regionalno udruženje za razvoj posjeta stranaca u Češkoj (*Český zemský svaz ku povznesení návštěvy cizinců v Království českém*) poslalo upit čehoslovačkomu diplomatskom predstavništvu u Zagrebu o stanju u turističkim mjestima na istočnoj jadranskoj obali, a među njima je navedena i Opatija. U to je vrijeme na čelu čehoslovačke diplomatske misije u Rijeci bio František Kadeřábek, koji je predlagao odgađanje dolaska u područja koja su bila pod talijanskom vojnom okupacijom. Uz to, samo izdavanje dozvola i viza bilo je složen proces.⁸⁸

Stanje u Opatiji početkom 20-ih godina 20. stoljeća bilo je slično onom u ostatku Italije, kamo su također počeli pristizati strani turisti.⁸⁹ Iako je upitna točnost podataka o broju posjetitelja u Opatiji i izostaju podaci o njihovoj nacionalnoj pripadnosti, sigurno je da je gospodarska kriza izazvana ratom glavni uzrok smanjenoga broja posjetitelja tih godina jer je pogodila i zemlje iz kojih su dolazili gosti.⁹⁰ Rješenje problema vidjelo se u privatnim inicijativama i u odgovarajućoj financijskoj pomoći.⁹¹ Problem se vidio i u tome što je Opatija dobila snažnu konkurenciju u općepoznatim i velikim turističkim središtima Italije. Zbog smanjenoga broja stranih posjetitelja, Opatiju se nastojalo promovirati među Talijanima koji su trebali povećati

85 Mandić, „Opatija između dva rata“, 25.

86 „Nova općinska taksa“, *Istarska riječ*, 2. ožujka 1922., 2.

87 „Abbazia – per agevolare il movimento dei forestieri“, *La Vedetta d'Italia*, 183, 7. kolovoza 1921., 3.

88 Petra Kavrečić – Borut Klabjan, „Na najljepše morje na svetu, na Jadran. Procesi turističnoga razvoja severnoga Jadrana pred prvo svetovno vojno in po njej: primer Češke in Češkoslovaške“ (dalje: „Na najljepše morje na svetu“), *Acta Histriae*, 18, 2010., 190-191.

89 Bosworth, *Italy and the Wider World 1860-1960*, 172-173.

90 Kavrečić – Klabjan, „Na najljepše morje na svetu“, 199.

91 „Abbazia – grande adunanza per la rinascita della Riviera“, *La Vedetta d'Italia*, 257, 1. studenoga 1921., 3.

turistički promet. Uz to, dolazak talijanskih posjetitelja trebao je pridonijeti jačanju talijanizacije područja i upoznavanje stanovništva s novopripojenim teritorijima. Stoga su Državne željeznice uvele popuste na cijene prijevoza ili posebne linije za putnike koji su u proljeće 1922. vlakom putovali iz Trsta u Opatiju vagonima prvoga i drugoga razreda.⁹² U ponudi je bio i izlet po Kvarnerskome zaljevu, za što su bila predviđena dva hidroaviona koja su svakodnevno prometovala do Rijeke, Lovrana ili otoka Cresa.⁹³

Smanjen broj gostiju doveo je i do pogoršanja financijske situacije, što se može istaknuti kao glavni problem pri revitalizaciji opatijskoga lječilišta. Dodatnu nepogodnost izazvalo je donošenje zakona o ratnoj odšteti u ožujku 1919., kojim je Italija bila zadužena za gospodarsku obnovu i okupiranih područja. Nakon godinu dana zakonska je odredba proširena i na stare talijanske pokrajine, što je uzrokovalo manju dostupnost državnih financijskih sredstava za oporavak gospodarstva novijih dijelova Italije i primoralo predstavnike tih područja da zatraže financijsku pomoć od Ministarstva za oslobođene krajeve.⁹⁴ Dodatne teškoće izazvale su i nepovoljne okolnosti u Italiji nakon Prvoga svjetskog rata, kao što su visoki porezi, visoka inflacija, nezaposlenost i drugo.⁹⁵

Zbog osjetno manjega broja posjetitelja i financijskih gubitaka, vlasnici smještajnih i ugostiteljskih objekata podizali su cijene, čime je Opatija za goste bila skupo turističko odredište. Ugostitelji i vlasnici trgovina visoke su cijene opravdavali mnogim porezima koje su plaćali Lječilišnoj upravi pa je Opatija po skupoći bila ispred velikih središta poput Rijeke i Trsta.⁹⁶ Promjena cijena dogovorenih s gostima učestalo se događala prema volji vlasnika. To je bilo loša reklama za Opatiju, a Uprava je dobivala pritužbe.⁹⁷ Vlasnicima luksuznih hotela visoke kategorije bilo je nezgodno sniziti cijene zbog velikih troškova održavanja pa su imali i manji broj posjetitelja. Apeliralo se na Udru-

92 „Treno speciale per Abbazia“, isto, 89, 13. travnja 1922., 3.

93 „In tema di progetti seri e grandiosi“, isto, 104, 3. svibnja 1922., 3.

94 „Ratna odšteta“, *Pučki prijatelj*, 15, 9. travnja 1925., 4.

95 Šuligoj, „Nekatere ključne okolišćine“, 30.

96 „Ondata di... rialzo“, *La Vedetta d'Italia*, 174, 29. srpnja 1921., 3.

97 „Avviso agli albergatori“, isto, 252, 24. listopada 1922., 3. Boravišnu pristojbu plaćali su posjetitelji koji su u Opatiji boravili barem jednu noć. Godišnja pristojba (boravak više od tri mjeseca) iznosila je ukupno 142,50 lire po osobi. Vlasnici hotela vodili su brigu o plaćanju boravišnih pristojbi svojih gostiju, a dokumentacija o boravku gostiju čuvala se u Lječilišnoj upravi. Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-174, Lječilišno povjerenstvo Opatija, kutija broj 12, Statuto per la Stazione Climatica e Balneare di Abbazia, čl. 12., 14. i 15. Ako gost nije platio, vlasnici hotela bili su dužni sami snositi troškove, a u prijašnjim godinama sve je bilo pod kontrolom Vrhovnoga civilnog povjerenika u Trstu. „Tasse di soggiorno“, *La Vedetta d'Italia*, 198, 22. kolovoza 1922., 3.

ženje hotelijera, domaćina, gostioničara i kavanara za donošenje popisa svih hotela s fiksnim cijenama, koje vlasnici poslije ne bi mogli mijenjati.⁹⁸

Jedan od problema za razvoj turističke privrede bila su i fašistička nasilja zabilježena na svim područjima koja su nakon Prvoga svjetskog rata ušla u sastav talijanske države. Iz djelovanja talijanskih nacionalista nastale su prve fašističke grupe. Pritom je značajnu ulogu imalo društvo *Circolo 3 Novembre*. Prvo je u kolovozu 1919. pomoglo pri osnivanju dviju paravojnih grupacija, *Legione volontari liburnici* i grupe mladih izviđača, čije je aktivnosti vlast podržavala.⁹⁹ U prostorijama *Circola* sastajali su se D'Annunziovci pristaše, što je naposljetku dovelo do osnivanja organizacije *Fascio di Volosca – Abbazia*.¹⁰⁰ Među članovima organizacije bili su i pojedini Hrvati.¹⁰¹ Fašisti su terorizirali stanovništvo, uništavali objekte i napadali pojedince koji su se koristili hrvatskim jezikom. Uništili su prostoriju hrvatskoga društva *Danica*, odvjetnički ured Đure Červara i Uliksa Stangera 1921., a iduće godine u dva navrata i hrvatski narodni dom Zora.¹⁰² Najveći broj nasilnih događaja zabilježen je u vrijeme parlamentarnih izbora, kada se provodilo zastrašivanje hrvatskoga stanovništva,¹⁰³ a u siječnju 1922. prije općinskih izbora radilo se na sprječavanju političkoga izjašnjavanja Hrvata na izborima.¹⁰⁴ Iako su nasilne akcije fašista u Opatiji slabo dokumentirane, informacije se mogu pronaći u hrvatskim novinama iz onoga vremena. Pritom je važno naglasiti da su za potrebe izrade ovoga rada izdvojene nasilne akcije kojima su svjedoci bili opatijski posjetitelji i koje su zauzimale veći medijski prostor. Incidenti kojima su svjedočili strani posjetitelji zabilježeni su i u dnevnome tisku: „Gosti, neki Nemci Česi, gledali su to u čudu i mnogi su još isto posljedodne pobjegli od straha pred novim demonstracijama. Kada su naime fašisti dojurili u Opatiju, stali su se tako strašno derati i urlikati, da su gosti, ne vični ovakvim prizorima, pobjegli glavom bez obzira. Mnogi su otišli u Dubrovnik.“¹⁰⁵ Pisalo se

98 „Sui prezzi degli alberghi“, isto, 148, 23. lipnja 1922., 3.

99 Jeličić, „I migliori elementi d'italianità“, 439.

100 Costantino, *Abbazia e la Riviera nella prima ora*, 24.

101 Muzur, *Kronika porodice Tomašić-Červar: od obiteljskog albuma do priče o Opatiji*, Rijeka 2004., 33.

102 Isti, „Tri desetljeća talijanske ere, opatijsko školstvo 1918. – 1947.“, *Povijest opatijskog školstva*, ur. Vladimir Rosić, Opatija 2001., 34.; isti, „Opatijska Zora“, 64.

103 Za parlamentarne izbore u Italiji postojao je istarski izborni okrug s izbornim jedinicama. Izborna jedinica Volosko – Opatija sastojala se od osam općina: Veprinac, Podgrad, Kastav, Žejane, Materija, Mošćenice te Volosko i Opatija, s ukupno 19 izbornih sekcija. Dukovski, *Fašizam u Istri: 1918. – 1943.*, 81. Kako bi se zastrašili hrvatski stanovnici i spriječio njihov izlazak na izbore, spaljene su knjige čitaonice Bratimstvo iz Narodnoga doma u Voloskome i uništen je uredski prostor hrvatskih političara u ožujku 1921. Detaljnije u: Muzur – Leiner, „Uliks Stanger“, 90.

104 „Izbori u Voloskom i Opatiji – oružnici i fašisti“, *Pučki prijatelj*, 5, 2. veljače 1922., 2.

105 „Fašistička nasilja u Opatiji“, isto, 16, 20. travnja 1922., 3.

i o svjedočenju stranaca nasilju nad hrvatskim mladićima koji su pjesmama provocirali talijanske vojnike: „Najdivlji prizori odigrali su se pak pred općinskim trgom. Tu smo vidjeli, gdje se oko trideset njih na najzvjerskiji način oborilo na jednog sasvim nedužnoga mladića i volujskim žilama udarali po njemu takovom silom, da su se stranci, koji su onuda prolazili, zgražali, a jedna je gospodja, Nijemica, stala da viče i umalo te nije pala u nesvijest.“¹⁰⁶ Manjak stranih posjetitelja objašnjavao se nesigurnim prilikama u kojima se opatijsko područje nalazilo početkom dvadesetih godina: „Počela je već kupališna sezona, ali u našim julskovenecijskim kupalištima – pusto i prazno. Opatija, Volosko, Lovran, naša divna Liburnija pusta i prazna, hoteli, vile sve prazno, sve zatvoreno, kupališnih gostova od nikuda! Iste prilike u zapadnoj Istri. A zašto? Odgovor je veoma lahak: Strani svet, osim toga, da mu nije baš najugodnija umetno u vis našarafena valuta, čita takodjer o dogodjajima u ovim stranama pa hoće da se premisli pre, nego podje nekamo, gde čuje, da svakom prilikom pucaju samokresi, praskaju bombe i svašta slična. Pitam samo, kako može da dodje u ove strane jedan Jugosloven, gde nikad nije siguran, da ne će biti uvredjen poradi svoje narodnosti, da ne će mu dogoditi se još što gorega? – Ne, gospodo, ako hoćete, da vam stranci nose svoj novac, morate krenuti sasma drugim putem, jer bič, toljaga, samokres i bomba nisu muzika ni za domaće ljudi, kamo li za strance, koji žele, da dodju medju – civilizovani svet, u europske prilike (...).“¹⁰⁷ Opatijsko područje bilo je novim granicama neprirodno odvojeno od svojega zaleđa, što je stvorilo političke napetosti među domaćim stanovništvom. Uza sve veći broj fašističkih simpatizera koji su pojačavali nacionalne napetosti i sijali strah na ulicama, Opatija zasigurno nije bila najbolji izbor za turistički boravak.

Karakter turističkoga odredišta u određenoj je mjeri zasigurno sačuvao općinu od većega nasilja. Može se pretpostaviti da je na tome području bilo manje nasilja nego u ostalim dijelovima Istre ili da je bila slaba popraćenost tih događaja u tadašnjem tisku. Stoga nije moguće utvrditi učestalost nasilnih događaja, niti u kojoj su mjeri oni utjecali na broj opatijskih posjetitelja. Činjenica jest da su vlasti blagonaklono gledale na nasilne aktivnosti pripadnika fašističkoga pokreta koje su posebno bile usmjerene protiv hrvatskoga stanovništva.¹⁰⁸

106 „Dan terora u Opatiji i Voloskom“, *Pučki prijatelj*, 24, 15. lipnja 1922., 2.

107 „Domaće vesti“, isto, 23, 26. svibnja 1921., 3.

108 „Iz Liburnije: provala fašista u opatijsku crkvu“, isto, 32, 28. srpnja 1921., 4.

Zaključak

U slučaju Opatije mogu se ogledati početni problemi ulaska istočnoistarskoga područja u novu državu. Završetkom Prvoga svjetskog rata, Opatija se suočila s odvajanjem od svojega prirodnog zaleđa te brojnim političkim i društvenim promjenama. Složenost opatijske situacije dodatno je naglašavao višenacionalni karakter mjesta u kojem su od kraja 19. stoljeća živjeli i djelovali pripadnici različitih nacionalnosti i vjeroispovijesti. Ulaskom u novu državu, raznolikost jezika, kultura i vrijednosti trebala je nestati procesom talijanizacije. Ipak, u prvim godinama talijanske vlasti svoje su poslove u općini nastavljali obavljati mnogi zaposlenici koji su svoje dužnosti vršili i u vrijeme bivše Monarhije, što ukazuje na činjenicu da je proces talijanizacije bio postupan.

Navedeno se može uočiti i unutar turističke djelatnosti. Iako je uslijedilo usklađivanje s talijanskom turističkom legislativom, mnoge odredbe donesene tijekom prijašnje vlasti još su neko vrijeme ostale na snazi. Tako je Opatija u prvim poslijeratnim godinama još uvijek imala karakter lječilišta, boravišna pristojba naplaćivala se prema zakonu iz bivše države, a sastav članova Lječilišne uprave bio je višenacionalan. S druge strane, predsjednik uprave bio je aktivan kao član talijanskih organizacija koje su se zalagale za talijanizaciju i pomogle u stvaranju prvih fašističkih grupa. U početnome razdoblju proces talijanizacije prepoznaje se u povezivanju Opatije s većim talijanskim središtima i najvažnijim talijanskim turističkim organizacijama, zahtjevima da se u većoj mjeri ili isključivo rabi talijanski jezik u natpisima na objektima i u turističkome promidžbenom materijalu, kao i promidžbenoj aktivnosti kojom se nastojalo privući Talijane iz starih pokrajina, a sve radi otvaranja mogućnosti za razvijanje Opatije u domaće talijansko turističko odredište. Ipak, nije se odustalo od poticanja dolaska stranih posjetitelja jer je to značilo oporavak općinske blagajne. Usprkos činjenici da je vladala napeta atmosfera među stanovništvom, zajednička želja višenacionalnoga opatijskog stanovništva bila je pozicioniranje Opatije kao poznatoga turističkog odredišta jer su vlasnici postojećih hotela, vila i pansiona zadržali svoju imovinu. Stoga se može reći da su u prvim poslijeratnim godinama unutar opatijske turističke djelatnosti isprepleteni elementi bivše Monarhije i (za Opatiju) nove talijanske države.

Zbog mnogobrojnih problema koji su mučili Italiju, nedostatka odgovarajuće financijske državne pomoći te složene i spore administracije pri

dolasku u talijansku Opatiju, stranim je posjetiteljima bio otežan boravak u tome odredištu. Napetost su povećavali nesređeni politički odnosi i pitanje granice između dviju kraljevina, a to je svakako utjecalo i na turizam na okupiranim područjima. Ipak, nastojanja za pronalaženje rješenja za tešku opatijsku situaciju poduzimali su i talijanski i hrvatski uglednici.

Izostanak većega uspjeha opatijskoga turizma u razdoblju od nekoliko godina razumljiv je uzmu li se u obzir šire političke, društvene i gospodarske krize u poslijeratnoj Italiji i Europi. Slabija ulaganja u djelatnost i obnovu turističke infrastrukture bile su karakteristika svih turističkih odredišta u novim talijanskim krajevima. Jačanjem fašističkoga pokreta i nasilja te dolaskom fašista na vlast nakon Pohoda na Rim 1922. dodatno se pojačala napetost u novopripojenom području, što je značilo i novi zastoj u obnovi turističke djelatnosti Opatije.

Sažetak

Početak 20. stoljeća Opatija je bila moderno austrijsko lječilište i mjesto odmora mnogih uglednih gostiju. Desetak godina poslije, zbog posljedica Prvoga svjetskog rata, grad je ušao u sastav relativno mlade talijanske države koja se suočavala s brojnim političkim krizama. Uslijedio je složen proces prilagodbe životu unutar nove države, što je izazvalo tešku i nezavidnu situaciju za Opatiju i njezino šire područje.

Početno razdoblje talijanske turističke uprave obilježeno je promišljanjem o revitalizaciji opatijske turističke djelatnosti. Tih je godina postojalo mnogo prepreka i problema za opatijski turizam, poput nedostatka financijskih sredstava i inicijativa u pokretanju turističkoga prometa, problema pri putovanju zbog uspostave novih državnih granica te napetosti među višenacionalnim stanovništvom i rastućih fašističkih nasilnih djelovanja. Iako je to otežavalo početak oživljavanja turističke djelatnosti, radilo se na obnovi opatijskih hotela, promociji mjesta te povezivanju s najvažnijim talijanskim turističkim organizacijama.

Il ritorno ad Abbazia – attività di rivitalizzazione del turismo nei primi anni di amministrazione italiana

Riassunto

Agli inizi del XX secolo l'Abbazia austriaca era un centro di cura e un moderno stabilimento balneare frequentato da numerosi ospiti illustri che vi trascorrevano le vacanze. Già una decina di anni più tardi, come conseguenza della Prima guerra mondiale, la città era annessa ad uno stato relativamente giovane che stava affrontando numerose crisi politiche. Ne seguì un complesso processo di adeguamento alla nuova realtà che mise la città di Abbazia e il suo territorio in una posizione difficile e poco invidiabile.

In quegli anni, l'amministrazione italiana era volta a considerare la possibilità di rivitalizzare l'attività turistica. Nonostante i numerosi ostacoli, tra cui l'insufficienza dei mezzi finanziari e delle iniziative per l'avviamento del traffico turistico, problemi di spostamento causati dalla costituzione dei nuovi confini nazionali e dalle tensioni esistenti tra la popolazione multinazionale e le crescenti attività di aggressione fascista, erano stati intrapresi lavori di ricostruzione e di ristrutturazione degli alberghi, di promozione della destinazione e di collegamento con i maggiori enti turistici italiani.

Return to *Abbazia* – the revitalization of Opatija's tourist activity in the first years of Italian administration

Summary

At the beginning of the 20th century, Opatija was a modern Austrian health resort and a vacation spot for many distinguished guests. Ten years later and as a result of the First World War, the city became part of the relatively young Italian state, which was facing numerous political crises. A complex process of adaptation to life within the new state followed, which caused a difficult and unenviable situation for Opatija and its wider area.

The initial period of the Italian tourist administration was marked by reflection on the revitalization of Opatija's tourism industry. In those years, there were many obstacles and challenges for Opatija tourism, such as the lack of financial resources and initiatives in starting tourist traffic, problems when travelling due to the establishment of new state borders, and tensions between the multinational population and growing fascist violence. Although the aforementioned made it difficult to start the revival of tourist activity, work was done on the renovation of Opatija hotels, promotion and connection with the most important Italian tourist organizations.

